

Jan Szymczak
Łódź–Plichtów

Ulicą Byszewską do Skoszew w gminie Nowosolna w powiecie łódzkim wschodnim

Gmina Nowosolna¹ nie jest gminą dużą, ale z długą i interesującą historią, sięgającą czasów bardzo odległych². Największe znaczenie miały tutaj niewątpliwie Skoszewy, dzisiejsze Stare Skoszewy, gdzie już w okresie plemiennym funkcjonował gród, który na przełomie IX i X w. odgrywał ważną rolę militarną w regionie łęczyckim³. Niestety, później Skoszewy zniknęły z kart kronikarzy, gdyż region Polski Centralnej zdominowany został przez założony w podłęczyckim Tumie klasztor i opactwo NMP na grodzie łęczyckim, który został siedzibą kasztelanii, następnie księstwa, a ostatecznie Łęczyca stała się stołecznym grodem w przedrozbiorowym województwie łęczyckim. Stało się to zapewne na skutek znalezienia się Skoszew i całego regionu na uboczu głównej fali osadnictwa, które od zlewiska Neru i Bzury z kierunku Łęczycy poszło prosto na południe, omijając omawiane tutaj wschodnie ziemie od Skoszew po Nowosolną. Mający bardzo duże znaczenie trakt o kierunku południkowym, zwany drogą toruńsko-krakowską, wiódł przez Przedbórz albo Radomsko i przechodził przez Tuszyn, Łódź, Zgierz, Łęczycę, stanowiąc jakby jego oś drożną, i krzyżując się w kilku miejscach z innymi drogami prowadzącymi do Wielkopolski i na Mazowsze. Był nim także stary szlak łączący Ruś z Pomorzem Zachodnim, którego jednym z wariantów była droga inowłodzko-łęczycka przez Brzeziny, gdzie krzyżowała się z traktem do Rawy Mazowieckiej⁴. Odcinek z Brzezin do Zgierza przechodził przez Kalonkę i jest znany dzięki informacji zawartej w akcie zastawu działu w Dobieszkowie w 1409 r. i w Byszewach w 1434 r. Ten gościniec zgierski jako *via strata* wymienia się później w 1450 r.

¹ Wieś założona ok. 1802 r. w ramach tzw. kolonizacji fryderycjańskiej jako Neu-Sulzfeld i zasiedlona głównie przez protestantów niemieckich z Wirtembergii.

² Zob. J. Szymczak, *Przeszłość ziem tworzących gminę Nowosolna*, „Na Wzniesieniach. Gazeta mieszkańców gminy Nowosolna” 2004, nr 2–12 (24–34); 2005, nr 1/2, 5 (35/36, 39).

³ M. Góra, *Wyniki badań wykopaliskowych grodziska w Skoszewach Starych, gmina Nowosolna, województwo łódzkie*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, nr 43, 2007, s. 273–399; J. Sikora, *Ziemie Centralnej Polski we wczesnym średniowieczu. Studium archeologiczno-osadnicze*, Monografie Instytutu Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009, s. 42, 43.

⁴ T. Nowak, R. Rosin, H. Wiklak, *Brzeziny i okolice do schyłku XVI w.*, [w:] *Brzeziny. Dzieje miasta do 1995 roku*, pod red. K. Badziaka, Zarząd Miasta Brzeziny, Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Łodzi, Łódź–Brzeziny 1997, s. 37.

przy ustalaniu granic pola/dziedziny zwanej Drożęciami położonej pomiędzy Wiączyńcem Polnym (obecnie Dolnym) a Borchówką, Moskwą i Lipinami⁵. Dla ich mieszkańców była to najważniejsza droga, pozwalająca na włączenie się do wymiany handlowej w pobliskim Zgierzu, gdzie już w XII w. była komora celna, potwierdzona w 1318 r. i w lustracji spisanej w latach 1564–1565⁶. Takie możliwości handlowe dawały od XIV w. Brzeziny, od XV w. ponadto Łódź i Stryków. Droga z Brzezin do Strykowa szła przez Dąbrówkę Dużą i Niesułków, siedzibę klucza dóbr biskupstwa włocławskiego⁷. Inne połączenie prowadziło przez Grzmiącą, Buczek, Skoszewy i Warszewice do Strykowa, ale nie miało ono chyba charakteru drogi publicznej⁸. Przebieg tych dróg poświadczają mapy Karola Perthées'a z 1793 r.⁹ (ryc. 1) oraz Dawida Gilly'ego (ryc. 2) i jej redukcja z 1802–1803 r.¹⁰, a także inne z pierwszej połowy XIX w. (ryc. 3).

Osadnictwo omawianego regionu ujawniło się w źródłach pisanych dopiero w końcu XIV w. I znów Skoszewy dzierżą prym w tym względzie, gdyż odnotowane zostały w 1386 r. Niebawem pojawił się Dobieszków w 1388 r., a następnie Byszewy i Wiączyń w 1389 r., Kalonka w 1393 r., Borchówka w 1399 r.¹¹ Już w XV w., gdyż w 1404 r. na kartach źródeł pisanych znalazły się Lipiny, a niewiele młodsza jest Moskwa, zapisana w 1416 r. Duże znaczenie dla omawianego regionu miało otrzymanie praw miejskich w 1426 r. przez Skoszewy. Była to niewątpliwie zasługa właściciela tej osady, a mianowicie Piotra Tłuka ze Strykowa herbu Łazęka z rodu Jastrzębców, do którego prośby przychylił się król Władysław Jagiełło zezwalając na jej lokację¹², podobnie jak 2 lata wcześniej uczynił to w odniesieniu do Łodzi, wchodzącej w skład dóbr biskupstwa włocławskiego.

W połowie drogi z Nowosolnej do Skoszewa znajduje się wieś Byszewy, której nazwa widnieje na planie miasta Łodzi od czasu włączenia w jej granice

⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD), Księgi ziemskie brzezińskie (KZB), ks. 1–2, k. 318; T. Nowak, R. Rosin, H. Wiklak, *dz. cyt.*, s. 39.

⁶ AGAD, KZB, ks. 1–2, k. 194, 318; Księgi ziemskie łączyckie (KZŁ), ks. 5, k. 18, 19, 78, 155; T. Nowak, R. Rosin, H. Wiklak, *dz. cyt.*, s. 39.

⁷ Zob. T. Nowak, R. Rosin, H. Wiklak, *dz. cyt.*, s. 38; S.M. Zajączkowski, *Uwagi nad dziejami dóbr łaznowskich i niesułkowskich biskupstwa włocławskiego do końca XVI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2000, s. 15–17.

⁸ Zob. T. Nowak, R. Rosin, H. Wiklak, *dz. cyt.*, s. 38, 40.

⁹ K. Perthées, *Mappa szegulna Woiewodztwa Łęczyckiego zrzędzona [...] przez Karola de Perthées Pułkownika Woysk Koron. i J.K. Mci Geografa, wykonana w 1793 r.*

¹⁰ D. Gilly, *Spezial Karte von Südproussen [...] aus der königlichen grossen topographische Vermessungs-Karte [...] reducirt und herausgegeben vom Geheimen Ober Bau-Rath Gilly*, Berlin 1802–1803.

¹¹ Zob. S. Zajączkowski, S.M. Zajączkowski, *Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łączyckiej i sieradzkiej do 1400 roku*, cz. I (Abramowice-Mzurki), cz. II (Nacki-Żywocin oraz Dodatek i Uzupełnienia), Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 1966–1970, *passim*.

¹² Zob. J. Szymczak, *Skoszewy – zapomniane miasto koło Łodzi*, [w:] *Scientia nihil est quam veritatis imago. Studia ofiarowane Profesorowi Ryszardowi Szczygłowi w siedemdziesięciolecie urodzin*, pod red. A. Sochackiej i P. Jusiaka, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2014, s. 151–169.

osady Nowosolna¹³. Byszewy powstały jako wieś o kształcie łańcuchówki lub jednoszeregowej ulicówki¹⁴. W średniowieczu miała ona wielu właścicieli, których poznajemy już na początku XV w.¹⁵ W 1407 r. Jachna i jej dzieci: Nastka oraz Sędka, sprzedały swój dział za 100 grzywien Waszkowi z Grochowalska i Szczawina herbu Łazęka, wojskiemu dobrzyńskiemu (zm. 1429¹⁶), który w 1409 r. zamienił go z Janem z Byszew na jego dwór z przyległym polem. W 1413 r. kupił część dziedzictwa od Andrzeja i jego syna Jana z Byszew za 13 grzywien. Kolejnym jego nabytkiem w 1413 r. była część Michała z rodu Awdańców, która od 1409 r. zdążyła zmienić dwóch właścicieli, w 1415 r. kupił dział Jana z Byszew za 24 grzywny, w 1418 r. pozyskał od Jana, w 1419 r. zaś od Piechny – ich siódme części ojcowizny w tej wsi, płacąc po 14 grzywien za każdą. W 1420 r. Maciej z Bielaw odstąpił mu za 20 grzywien część lasu ojczystego w Byszewach, leżącą na granicy z Polikiem. Ale w 1428 r. Waszek pozbył się swoich działów w Byszewach na rzecz swojej bratanicy Katarzyny, żony rządcy łęczyckiego Mikołaja Wilkowskiego herbu Nałęcz. Ten rozszerzył swój stan posiadania w Byszewach, kupując w 1432 r. dział Henryka Andrzejowica za 20 grzywien. Posiadłości te, położone naprzeciwko drogi brzezińskiej, zamienił z Janem i jego krewnymi: Dorotą i Zygmuntem. Z czasem Mikołaj Wilkowski wyzbył się tej majątności¹⁷, prawdopodobnie na rzecz wspomnianego wyżej Piotra Tłuka ze Strykowa, który w połowie XV w. nabył jeszcze kilka innych działów w Byszewach, nazwanych później Byszewami Dużymi.

Kolejną grupę rodzinną stanowili bracia Wojciech i Dobek, a po ich śmierci Jan Wojciechowic i Dobek Piechnic oraz Dorota Dobkówna, żona Gierałta. W tym samym czasie w Byszewach gospodarzyli bracia: Andrzej i Rzędek. Na przełomie XIV i XV w. znany jest Mikołaj Piwko oraz jego synowie: Waclaw i Michał¹⁸. Kolejnym współwłaścicielem Byszew był Jarosław, którego potomkowie zastawili za 15 grzywien młyn ze stawem. Dział Jana Jarosławowica dochodził do Borchówki¹⁹.

¹³ Warto ją zatem wpisać na listę łódzkich ulic o nazwach motywowanych, pochodnych od nazw miejscowości podłódzkich kierunkowych – zob. D. Bienkowska, E. Umińska-Tytoń, *Nazewnictwo miejskie Łodzi*, wyd. II poprawione i uzupełnione, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2013, s. 226.

¹⁴ J. Malinowska, *Studia osadnicze na obszarze powiatu brzezińskiego do połowy XVI wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2001, s. 23.

¹⁵ Zob. T. Nowak, *Własność ziemska w ziemi łęczyckiej w czasach Władysława Jagiełły*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003, s. 420–424, gdzie pełna dokumentacja źródłowa.

¹⁶ *Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Bieniak i S. Szybkowski, pod red. A. Gąsiorowskiego, Biblioteka Kórnicka, Kórnik 2014, s. 283.

¹⁷ T. Nowak, *Własność ziemskaj...*, s. 421; K. Latocha, T. Nowak, *Ród Nałęczów w ziemi łęczyckiej w późnym średniowieczu*, „Rocznik Łódzki”, t. LVI, 2009, s. 22–23.

¹⁸ T. Nowak, *Własność ziemska...*, s. 422–423.

¹⁹ Tamże, s. 423.

W pierwszej ćwierci XV w. w Byszewach dziedziczyli też właściciele działów w sąsiednich wsiach, jak Borzym, jego syn Krzeszek i dzieci tegoż: synowie Stogniew, Pietrasz i Jan oraz córki Przechna i Dorota, a ponadto Stanisław Wielisławic i Dobiesław – wszyscy ze Skoszew, a także Sędek ze Skoszew i Warszewic, Jakusz, Abraham, Jan, Wit i Pietrasz, dziedzice z Grzmiącej oraz ich spadkobiercy. Dobra w Byszewach posiadała Dorota, która poślubiła Piotra Boczkowskiego z Boczków (zm. ok. 1434)²⁰. To lista ponad 20 osób piszących się z Byszew tylko w latach 1420–1421²¹.

W Byszewach dziedziczył też Andrzej z Drożęcina, którego dział w przyszłości będzie nosił miano Byszewy Małe. Miał 3 synów: Jana (zm. ok. 1415), Henryka – zwanego też Indrzychem – i Mikołaja oraz córkę Chwałkę, żonę Macieja Zarnego z Byszew, której dział ojczysty oceniono na 20 grzywien²². W 1423 r. nastąpił podział dóbr pomiędzy Andrzejem i jego synem Mikołajem, w wyniku którego ojcu przypadły działły w Drożęcinie, synowi zaś w Byszewach²³. W drugiej połowie XV w. synowie Mikołaja mieli nadal znaczące działły w tej wsi. Byli to: Andrzej, Bartłomiej i Benedykt. Andrzej był plebanem w Domaniewiczach. Bartłomiej w 1474 r. wstąpił na Uniwersytet Krakowski, który ukończył w 1478 r. ze stopniem bakałarza, a w 1489 r. został magistrem sztuk wyzwolonych, był wikariuszem wieczystym łączyckim i plebanem w Giecznie²⁴. Trzeci z synów Mikołaja, tj. Benedykt poślubił ok. 1487 r. Katarzynę z Witkowic Małych²⁵. Przez długi czas procesował się z braćmi: Janem i Mikołajem, piszącymi się też z Byszew²⁶, m.in. o zastawiony im młyn w Byszewach²⁷.

Przy okazji warto odnotować, iż w 1488 r. w Łowiczu odbył się proces proboszcza skoszewskiego Mikołaja, oskarżonego o uwiedzenie Doroty, żony tegoż Mikołaja Byszewskiego. Zeznania złożyło 4 świadków, w tym chłop z Byszew, Jan Słaby, poddany Stanisława Siodłkowskiego, lat 30, właściciel pola, świń i bydła²⁸.

Wracając do osoby Benedykta, sądzę, że to on zasiadł w sądzie miasta Łodzi w 1493 r. i został wymieniony wśród rajców i ławników jako *dominus Byszewsky*²⁹. Zmarł ok. 1498 r., kiedy już jego syn Mikołaj z Byszew [Małych] był

²⁰ Tamże, s. 423–424.

²¹ Tamże, s. 543–544

²² Tamże, s. 421–422.

²³ AGAD, KZB, ks. 1–2, k. 55, 83; zob. T. Nowak, *Własność ziemska...*, s. 422.

²⁴ T. Nowak, *Z badań nad karierami łączycan w XIV i XV w. Ustalenia i propozycje identyfikacyjne*, „Rocznik Łódzki”, t. L, 2003, s. 78.

²⁵ AGAD, KZB, ks. 1–2, k. 510v.

²⁶ Tamże, k. 506, 507, 511, 525, 529v.

²⁷ Tamże, k. 498, 506, 507, 511, 519v, 525, 519v.

²⁸ Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, *Depositiones testium* (1457–1492), sygn. B 3, k. 176–178; zob. A. Szymczakowa, *Obrazki z życia małżeńskiego (i nie tylko) w Polsce Centralnej w średniowieczu*, [w:] *Rycerze, wędrowcy, kacerze. Studia z historii średniowiecznej i wczesnonowoczesnej Europy Środkowej*, pod red. B. Wojciechowskiej i W. Kowalskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce 2013, s. 352–353.

²⁹ AGAD, Księga wójtowska i radziecka Łodzi, ks. 1, k. 19v.

w sporze ze wspomnianym Stanisławem Siodłkowskim ze Skoszew³⁰ herbu Awdaniec, kolejnym współwłaścicielem Byszew.

Do wątku dziedziców Byszew i Drożęcina dodajmy informację, że w 1512 r. Helena z Przanowic Dużych, wdowa po szlachcicu Stanisławie wójcie z Paprotni, odstąpiła za 20 grzywien Mikołajowi Jeżowiczowi z Jaroszek cały dział w Byszewach i Drożęcinie, który przypadł jej po wujach: Janie prezbiterze i Mikołaju oraz ciotce Małgorzacie – wszystkich piszących się z Byszew³¹.

Jednym z właścicieli Byszew, tj. Byszew Dużych, był – jak pamiętamy – Piotr Tłuk ze Strykowa, Skoszew i Ujazdu³². Po jego śmierci w 1468 r. te ogromne – jak na skalę środkowopolską – posiadłości przejęły dzieci, a po śmierci obojgu synów, jego córki: Krystyna i Katarzyna. W 1476 r. przeprowadziły ich podział, na mocy którego Katarzynie przypadł w udziale kompleks skoszewski z miastem Skoszewy i działami m. in. w Byszewach³³. Około 1481 r. odziedziczył go najpierw jej syn – znany nam już Stanisław Siodłkowski, a po nim dobra przeszły na jego siostrę Annę i jej męża Jakuba Kossowskiego herbu Jelita, następnie zaś na ich syna Sebastiana, który zaczął pisać się Skoszewskim ze Skoszew³⁴.

Byszewy były wsią rozległą, toteż w końcu XV w. wskutek podziałów majątkowych zaczęła dzielić się na 2 części. Już w ostatniej dekadzie XV w. toczyły się spory o wytyczenie granic pomiędzy częścią Byszew należącą do wspomnianego wyżej Mikołaja Benedyktowica i częścią stanowiącą własność Stanisława Siodłkowskiego ze Skoszew³⁵.

Na początku XVI w. Byszewy były już formalnie podzielone na 2 części, gdyż w *Liber beneficiorum* Jana Łaskiego zapisano Byszewy podwójne (*Byschevi duplex*)³⁶. W 1542 r. nastąpiło rozgraniczenie dóbr królewskich we Wiączyńniu, dzierzawionych przez Lasockich z wsiami należącymi do Sebastiana Skoszewskiego: Byszewy, Borchówka i Kalonka oraz Byszewami Mikołaja Byszewskiego³⁷.

³⁰ AGAD, KZB, ks. 1–2, k. 601, 602v.

³¹ Tamże, k. 776.

³² A. Szymczakowa, *Piotr Tłuk ze Strykowa*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXVI, pod red. E. Rostworowskiego, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981, s. 431–432.

³³ AGAD, KZB, ks. 1–2, k. 734v; zob. M. Janik, T. Nowak, H. Żerek-Kleszcz, *Bedoń. Dzieje do 1939 roku*, Urząd Gminy w Andrespolu, Archiwum Państwowe w Łodzi, Andrespol–Łódź 2009, s. 47; T. Nowak, *Dzieje Ujazdu do końca Rzeczypospolitej Szlacheckiej*, [w:] *Z dziejów Ujazdu koło Tomaszowa Mazowieckiego. Rezydencje. Kościół. Miasteczko*, pod red. L. Kajzera, Wydawnictwo Inicjał, Łódź–Ujazd 2005, s. 26–27; J. Szymczak, *Skoszewy...*, s. 163.

³⁴ J. Malinowska, *dz. cyt.*, s. 23, 67, 69; M. Janik, T. Nowak, H. Żerek-Kleszcz, *dz. cyt.*, s. 47; A. Szymczakowa, *Nobiles Siradienses. Rody Porajów, Pomianów, Gryfów, Kopaczów i Pobogów*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2011, s. 173.

³⁵ AGAD, KZB, ks. 1–2, k. 602v, 611v, 617v.

³⁶ J. Łaski, *Liber beneficiorum archidiecezyi gnieźnieńskiej*, wyd. J. Łukowski i J. Korytkowski, t. II, Gniezno 1881, s. 397.

³⁷ AGAD, Metryka Koronna, t. 64, k. 181v–185.

W 1552 r. w Byszewach było 82 kmieci. W 1576 r. występują Byszewy Duże (*Byssewy maior*), należące do Barbary, wdowy po Sebastianie Skoszewskim, liczące 4 łany z 82 osadnikami, młyn z jednym kołem³⁸. Druga część Byszew (*Bissevy*), które niebawem otrzymały nazwę Byszewy Małe, była w 1576 r. w posiadaniu kilku właścicieli, którzy gospodarowali na swojej ziemi bez kmieci. Jan Byszewski, syn Mikołaja – znanego w 1542 r. – miał 1 łan, Andrzej Byszewski – 1,5 łana, Stanisław Byszewski – 1 łan i 2 ogrody, wreszcie Stanisław Byszewski Bieniaszewicz miał pół łana³⁹. Byszewy Małe liczyły zatem w 1576 r. też 4 łany.

Ważnym elementem krajobrazu wiejskiego w XVI w. były folwarki, które znajdowały się w Skoszewach oraz w wielu wsiach, w tym Byszewach i Moskwie. Podstawą życia mieszkańców wsi było rolnictwo, toteż nie dziwią urządzenia i zawody związane z przetwórstwem zboża. Ważną rolę odgrywali zwłaszcza młynarze, a młyn – jak pamiętamy – od dawna znajdował się Byszewach Dużych.

Wysiłek osadniczy późnego średniowiecza na tym obszarze został w poważnym stopniu zniweczony już na początku XVII w. Wskazuje na to porównanie spisów poborowych z 1576 i 1616 r. Nastąpiło zmniejszenie areálu uprawianej ziemi i ubytek gospodarstw w wielu wsiach. Do przerwania okresu prosperity gospodarczej w wielu miejscowościach przyczyniły się też wojny z XVII w., zwłaszcza potop szwedzki. Zniszczenia wojenne doprowadziły do zmniejszenia areálu ziemi uprawnej i zahamowania hodowli. Zaczęły podupadać niektóre, zwłaszcza mniejsze miasta, a ich los podzieliły także Skoszewy, które ostatni raz nazwano miastem w 1702 r.⁴⁰

Znaczące zmiany nastąpiły także w strukturze własności ziemskiej. Jakkolwiek w dalszym ciągu dominowała własność średnia i drobna, to jednak poważnie zmalała liczba szlachty cząstkowej i jednowioskowej na rzecz szlachty bogatszej. W omawianym regionie skoszewsko-byszewskim nową twarzą był Jan Plichta z Kołacina herbu Półkozic, syn Stanisława i Marianny Garaya, który w 1686 r. kupił od Macieja Sadowskiego folwark Byszewy⁴¹. Zmarł w 1696 r. i został pochowany w Kołacinku, gdzie w 1673 r. ufundował kościół pod wezwaniem Wszystkich Świętych. Jego żoną była Anna z Bielskich herbu Szreniawa. Ich syn Stanisław poślubił Teresę Kaleńską i to za jego rządów w Byszewach wieś dotknęły zniszczenia w 1710 i 1711 r.⁴². Ale najważniejszą rolę odegrał Teodor Plichta (ok. 1755–1833), właściciel Byszew i Moskwy, który po pożarze swego dworu w Moskwie, na początku XIX w. wznosił murowany dwór w Byszewach. W skład powstałego zespołu dworskiego wchodzi stajnia

³⁸ *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym opisana przez A. Pawińskiego*, t. II: Wielkopolska, [w:] *Źródła Dziejowe*, t. XIII, Warszawa 1883, s. 91; J. Malinowska, *dz. cyt.*, s. 23.

³⁹ *Polska XVI wieku...*, t. II, s. 150; J. Malinowska, *dz. cyt.*, s. 23.

⁴⁰ J. Szymczak, *Skoszewy...*, s. 166.

⁴¹ Materiały biograficzne rodziny Plichtów w posiadaniu autora, za udostępnienie których serdecznie dziękuję.

⁴² AGAD, Księgi grodzkie łęczyckie. Relacje, ks. 211.

z kamienia z końca XIX w. oraz dziewiętnastowieczny park dworski⁴³. Pomnik nagrobny Teodora Plichty znajduje się na cmentarzu przykościelnym w Starych Skoszewach z następującą inskrypcją: „Teodor Plichta / sędzia ziemski / dziędzic dóbr / Byszewy i Moskwa / żył lat 78 / zm. 14 stycznia 1833 r.”. Jego synem i Anny z Błociszewskich herbu Ostoja był Jan (ur. 1807 w Byszewach) z Byszew i Moskwy, również pełniący urząd sędziego ziemskiego. Ze związku z Ludwiką z Łempickich herbu Junosza urodził się m. in. syn Włodzimierz (1846–1918), który także ma swój nagrobek na cmentarzu rzymskokatolickim w Starych Skoszewach. Jego żoną była Adolfa z Kurdwanowskich herbu Półkolic, która przeżywszy 69 lat zmarła w 1903 r. – jak czytamy w parafialnej księdze zmarłych (s. 259: 27.06.1903) oraz na jej nagrobku na cmentarzu skoszewskim. Pochowani są tutaj także ich dzieci: Józef Maciej Plichta (1860–1931) właściciel Moskwy i Byszew oraz Maria Plichta (1864–1939)⁴⁴.

Pewna stabilizacja polityczna od połowy XVIII w. przyniosła niewielkie – ale zauważalne – ożywienie gospodarcze i odbudowę zniszczonych miast i wsi. Pod koniec XVIII w. w okolicach Łodzi rozpoczęło się osadnictwo tzw. „oładerskie”, dzięki umiejętności melioracji tworzone według wzorów kolonizacji holenderskiej, zazwyczaj na terenach podmokłych i leśnych lub na obrzeżach starych wsi. Wbrew nazwie tworzyli je głównie Niemcy oraz Polacy z Pomorza Gdańskiego, gdzie ta forma osadnictwa rozwinęła się znacznie wcześniej. Zadań takich podejmowali się także Polacy z Polski centralnej lub tutaj wcześniej zatrudnieni⁴⁵. Zostali oni zaangażowani także w Byszewach.

Według spisu z 1784 r., przeprowadzonego w archidiecezji gnieźnieńskiej na polecenie prymasa i arcybiskupa gnieźnieńskiego Michała Jerzego Poniatowskiego⁴⁶, Byszewy należały do Nagórskich herbu Leszczyc⁴⁷. Potwierdza to dokument z 1785 r., mocą którego 8 sierpnia tr. dziedzice Byszew: Jan Z.N. Nagórski z żoną Łucją z Rozrażewskich, *mając lasy różnym drzewem zarosłe* oddali je w użytkowanie *oładrom*: Janowi Czarneckiemu [Czarneckiemu], pracującemu dla norbertanek łączyckich w lasach koło Chociszewa, i Michałowi Czaydnerowi [Ceydnerowi], zatrudnionemu w lasach należących do dóbr Tur. Na podstawie zawartej wtedy umowy mieli oni zapłacić po 18 złp, ale w zamian zagwarantowano im wolne mieszkanie i zwolnienie od wszelkich danin przez 8 lat. W tym czasie powinni wybudować *chałupy porządne i obory* z drzewa

⁴³ *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. II: *Województwo łódzkie*, pod red. J.Z. Łozińskiego, z. 1: *Powiat brzeziński*, oprac. B. Wolff przy współudziale E. Kozłowskiej, Państwowy Instytut Sztuki, Warszawa 1953, s. 11; *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce*, t. 24: *Woj. miejskie łódzkie*, oprac. L. Bernasiński, Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa 1988, s. 72.

⁴⁴ Materiały rodziny Plichtów.

⁴⁵ Zob. D. Bieńkowska, E. Umińska-Tytoń, *dz. cyt.*, s. 190–191.

⁴⁶ „*Regestr diecezjów*” *Franciszka Czaykowskiego, czyli właściciele ziemscy w Koronie 1783–1784*, wyd. S. Górzyński, oprac. K. Chłapowski i S. Górzyński, Wydawnictwo DiG, t. II, Warszawa 2005, s. 219.

⁴⁷ *Urzednicy województw łączyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. E. Opaliński i H. Żerek-Kleszcz, pod red. A. Gąsiorowskiego, Biblioteka Kórnicka, Kórnik 1993, s. 277: h. Leszczyc.

z ich hub (1 huba = 30 morgów). Po upływie okresu tzw. wolnizny każdy gospodarz ze swej huby miał płacić rocznie 60 złp na św. Marcina, odrabiać 4 dni pańszczyzny ręcznej, dawać 2 kapłony i kupować trunki tylko w szynkach dworskich. Zezwolono im także hodować do 30 sztuk zwierząt: bydła rogatego, owiec i kóz, a także trzymać pszczoły. Wybrany przez nich sołtys miał rozstrządać spory, kłótnie i inne sprawy. Instancją odwoławczą i ostateczną był dwór⁴⁸.

Na początku XIX w. Byszewy leżały w powiecie brzezińskim, gmina Lipiny. W 1827 r. było tu 13 domów i 109 mieszkańców⁴⁹. Odnotowano też Byszewy alias Byszewskie Pieńki oraz wieś Byszewy Łaski, składającą się z folwarku i osady młyńskiej nad rzeczką Moszczenicą, która miała 14 domów, 220 mieszkańców, 540 mórg folwarcznych, 11 mórg osady młyńskiej, 9 osadników dworskich i 84 włościan⁵⁰.

Z Byszew wyodrębniła się lub powstała na jej gruntach wieś Jaroszki. Już w 1432 r. wymienia się dział Jaroszkowej⁵¹, który zapoczątkował powstanie nowej wsi. Jako wieś odnotował Jaroszki Piotr Tłuk ze Strykowa (*villam dictam Jaroskij*) w 1449 r.⁵². Przypomnijmy, że w 1512 r. Mikołaj Jeżowicz z Jaroszek kupił pewne działki w Byszewach i Drożęcinie za 20 grzywien⁵³. W XVI w. Jaroszki wchodziły w skład parafii w Skoszewach⁵⁴.

Na gruntach wsi Byszewy powstał też zapewne Drożęcina, obecnie osada nieznaną. Pierwsza wzmianka o niej pochodzi z 1416 r. W 1450 r. dziedzina *Droszanczyny* graniczyła z Borchówką, Moskwą, Lipinami i Wiączyniem. Henryk z bratem Mikołajem z Byszew przeprowadzili wtedy podział tej osady. Osada istniała jeszcze w 1512 r.⁵⁵, lecz nie wymienia się jej już od lat dwudziestych XVI w.⁵⁶.

Pod względem własnościowym z Byszewami związana była wieś Moskwa. Jest to nazwa topograficzna oznaczająca miejsce wilgotne. Wieś miała kształt łańcuchówki lub jednoszeregowej ulicówki. Pierwsza wzmianka pochodzi z 1416 r., kiedy wystąpił Piotr z Moskwy wraz z żoną Stachną, która sprzedała cały swój dział ojczysty wraz z częścią sołectwa w tej wsi Andrzejowi z Moskwy (zm. przed 1436). Nie był on jedynym właścicielem Moskwy, gdyż w 1419 r. znany jest też Jakusz z Moskwy. W 1437 r. Małgorzata, wdowa po Andrzejku, sprzedała tę wieś za 300 grzywien Piotrowi Tłukowi ze Strykowa i odtąd wchodziła ona w skład dóbr skoszewskich. Tak wczesna metryka historyczna Moskwy burzy legendę o związku nazwy tej wsi z wyprawami

⁴⁸ AGAD, KZŁ, Oblaty, ks. 144a, k. 452–453.

⁴⁹ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. I, Warszawa 1880, s. 515.

⁵⁰ Tamże, t. XV/1, Warszawa 1900, s. 289.

⁵¹ J. Malinowska, *dz. cyt.*, s. 32; AGAD, KZŁ, ks. 10, k. 19–19v; zob. T. Nowak, *Własność ziemska...*, s. 421.

⁵² AGAD, KZŁ, ks. 12, k. 146.

⁵³ AGAD, KZB, ks. 1–2, k. 776.

⁵⁴ J. Łaski, *dz. cyt.*, t. II, s. 397.

⁵⁵ AGAD, KZB, ks. 1–2, k. 776.

⁵⁶ J. Malinowska, *dz. cyt.*, s. 27–28; T. Nowak, *Własność ziemska...*, s. 421–422.

moskiewskimi w XVII w.⁵⁷ W 1552 w Moskwie było 6 kmieci. W 1576 r. Moskwa z 2 łanami ziemi należała do Barbary, wdowy po Sebastianie Skoszewskim. Na gruntach wsi: Moskwa i Byszewy powstała wieś Plichtów, zapewne za czasów Teodora Plichty (zm. 1833). W 1885 r. Moskwa liczyła 95 domów, 56 mieszkańców, 55 mórg, w folwarku zaś w 5 domach było 67 mieszkańców i 379 mórg obszaru. W skład folwarku Moskwa wchodziła wieś tej nazwy oraz Plichtów i Teodorów. Folwark liczył łącznie 440 mórg, w tym 359 gruntów ornych i ogrodów, 26 łąk, 45 mórg ziemi w osadach czynszowych, 8 mórg nieużytków i placów, 11 budynków drewnianych. Wieś Moskwa miała 16 osadników na 52 morgach; wieś Plichtów 18 osadników na 225 morgach; wieś Teodorów 7 osadników na 90 morgach gruntu⁵⁸.

Pod względem kościelnym prowincja łęczycka wchodziła w skład archidiecezji gnieźnieńskiej i powstałego na przełomie XII i XIII w. archidiaconatu łęczyckiego. Zapewne już w końcu XIII w. podzielono go na 3 mniejsze jednostki, w tym archidiaconat łęczycki. W jego granicach znajdowała się parafia w Starych Skoszewach pw. Wniebowzięcia NMP, którą w XVI w. stanowiło 17 miejscowości, w tym Byszewy Duże i Byszewy Małe, zaginiony Drożęciny, Jaroszki i Moskwa. W czasie spisowania przez Jana Łaskiego księgi uposażenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego (1511–1523) proboszczem był Marcin Rogowski, jeszcze z prezenty śp. Stanisława Siodłkowskiego ze Skoszew oraz właścicieli Byszew i Buczka⁵⁹. Parafia skoszewska należała do istniejącego od XIV w. dekanatu szczawińskiego, a po rekonstrukcji administracji kościelnej na tym obszarze archidiaconatu łęczyckiego w końcu XVI w. weszła w skład utworzonego wtedy dekanatu zgierskiego. Stan ten przetrwał aż do końca XVIII w., o czym przekonuje spis kościelny, przeprowadzony w archidiecezji gnieźnieńskiej w 1784 r. na polecenie prymasa i arcybiskupa gnieźnieńskiego Michała Jerzego Poniatowskiego⁶⁰.

Wraz z utworzeniem w 1818 r. na obszarze Królestwa Kongresowego archidiecezji warszawskiej parafia w Skoszewach znalazła się w nowo utworzonym (1841) dekanacie brzezińskim. Na mocy bulli erekcyjnej Benedykta XV powołana do życia z dniem 1 I 1921 r. diecezja łódzka objęła m. in. dekanat brzeziński wraz z parafią w Skoszewach.

Najstarszy drewniany kościół w Skoszewach z XIV w. przetrwał do 1692 r. i zastąpiony w 1694 r. nową świątynią z modrzewia pw. Wniebowzięcia NMP. Została ona odnowiona w 1846 r. Kościół spalono podczas walk niemiecko-rosyjskich w 1914 r. W 1915 r. wystawiono kaplicę św. Barbary, która spłonęła w 1934 r. Obecny kościół wybudowano w latach 1934–1936. W 2002 r. został podniesiony do rangi sanktuarium maryjnego.

⁵⁷ J. Malinowska, *dz. cyt.*, s. 42; T. Nowak, *Własność ziemska...*, s. 420.

⁵⁸ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*, t. VI, Warszawa 1885, s. 707.

⁵⁹ J. Łaski, *dz. cyt.*, t. II, s. 397.

⁶⁰ „*Regestr diecezjów*” Franciszka Czaykowskiego..., t. II, s. 219.

Wiek XIX to czasy powolnego, ale stałego rozwoju osadnictwa przemysłowego. Według stanu z 1937 r. w dolinie Moszczenicy znajdowało się 5 młynów wodnych, w tym w Byszewach. Pozostałością po nich są stawy pomłyńskie. Jednym z nich jest *Poperka* w Boginii, w połowie drogi pomiędzy Byszewami i Skoszewami – jak zapisał Jarosław Iwaszkiewicz w swoich *Podróżach po Polsce*. Jak czytamy na tablicy, umieszczonej na byszewskim „dworze z czterema kolumnami” (ryc. 4), przebywał w nim w latach 1911–1931⁶¹.

Ryc. 1. Byszewy na mapie Karola Perthées'a z 1793 r.

⁶¹ B. Olszewski, *Od Piątku do Soboty. Wędrowki po ziemi łódzkiej*, Wydawnictwo LITERATURA, Łódź 2001, s. 37.

Ryc. 2. Byszewy na mapie Dawida Gilly'ego z 1802–1803 r.

Ryc. 3. Byszewy na mapie Reymann's'a (pierwsza połowa XIX w.)

Ryc. 4. Dwór w Byszewach (fot. Amilkar Kosiński)

From Byszewy to Skoszewy in the Nowosolna Municipality in the District of Lodz East

In Nowosolna commune (Neu-Sulzfeld) near Lodz the greatest importance in the past belonged to Skoszewy, today's Old Skoszewy that received city rights in 1426 two years after Lodz. In the middle of the road from Nowosolna to Skoszewy there is a village called Byszewy, recorded in 1389. In the sixteenth century it was divided into Byszewy Large with a mill and Byszewy Small. The land was developed to Jaroszki village and currently unknown Drożęcín. Plichtów was developed from Byszewy and Moskwa. Byszewy since the Middle Ages had belonged to the parish in Old Skoszewy. In 1686 Jan Plichta from Kołacin coat Półkozic bought a farm called Byszewy. His descendant was Teodor Plichta (c. 1755–1833), the owner of Byszewy and Moskwa, who at the beginning of the nineteenth century, erected a brick mansion in Byszewy. It appeared in the works of Jaroslaw Iwaszkiewicz, as “manor with four columns”.